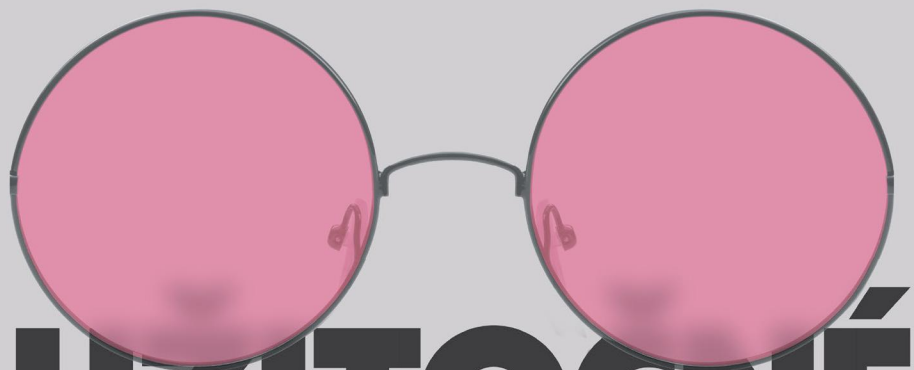


**SHANKAR VEDANTAM
BILL MESLER**



**UZITOCNÉ
ILÚZIE**

**O MOCI A PARADOXE MOZGU,
KTORÝ KLAME SÁM SEBA**



Shankar Vedantam and Bill Mesler
Useful delusions

Copyright © 2021 by Shankar Vedantam and Bill Mesler
All rights reserved

**This edition is published by arrangement with Sterling Lord Literistic,
Inc. and Andrew Nurnberg Associates Prague.**

Translation © Jana Kutášová Trajtelová

Jacket design © Miro Čevela

Design & Layout © Miro Čevela

Slovak edition © 2021 by N Press, s. r. o.

ISBN 978-80-8230-051-5

UŽITOČNÉ ILÚZIE

SHANKAR VEDANTAM NAPÍŠAL AJ:

The Hidden Brain: How Our Unconscious Minds Elect Presidents, Control Markets, Wage Wars, and Save Our Lives
(Skrytý mozog: Ako naša podvedomá myseľ volí prezidentov, kontroluje trh, vedie vojny a zachraňuje životy)

BILL MESLER NAPÍŠAL AJ:

A Brief History of Creation: Science and the Search for the Origin of Life (Stručné dejiny stvorenia: Veda a hľadanie pôvodu života), ako spoluautor

**SHANKAR VEDANTAM
BILL MESLER**

UŽITOČNÉ ILÚZIE

**O MOCI A PARADOXE MOZGU,
KTORÝ KLAME SÁM SEBA**

Veď ak si ľudia prajú v niečo veriť a túžia po tom, v čo veria, a spoliehajú sa na to, že je to pravda, a primkli sa k tomu, je to podvod, ak im pomôžeme k ich vlastnému presvedčeniu? Nejde skôr o skutok milosrdenstva, o prejav ľudskej láskavosti?

– Margaret Atwood, *Alias Grace*

OBSAH

ÚVOD 9

I. ČASŤ KAŽDODENNÝ ŽIVOT

- 1. Medové motúzy 23
- 2. Všetko bude dobré 37
- 3. Liečba ako divadelné predstavenie 51
- 4. Neviditeľná ruka 67

II. ČASŤ HĽADANIE ZMYSLU

- 5. Srdce má svoje dôvody 85
- 6. Túžobné myslenie 115
- 7. Vzdušné zámky 133

III. ČASŤ KMEŇ

- 8. Kráčanie ohňom 151
- 9. Za čo sa oplatí zomrieť 169
- 10. Veľká ilúzia 189

Epilóg 211

Podakovanie 221

Poznámky 227

Bibliografia 241

Menný register 251

*Mojej matke Vatsale, ktorá ma naučila,
že realita sa skláňa pred silou vôle.*

– Shankar Vedantam

*A mojej matke Chun Yun, malému dievčatu
z Pchjongjangu,
ktoré prežilo vojny a hladomory
a len silou svojej vôle prešlo moria a kontinenty.*

– Bill Mesler

Úvod

Shankar Vedantam

V zime v roku 2011 sme sa s manželkou a dcérou vybrali na výlet autom z Washingtonu, DC, do Toronta, kde sme mali navštíviť zopár blízkych priateľov. Bola to nádherná cesta, ktorá nás viedla cez svieže úpätia Alleghenského pohoria, popri jazere Erie a Niagarských vodopádoch. Najskôr sme však museli zastaviť tesne pred Pittsburghom, kde som mal stretnutie s jedným zločincem.

Táto odbočka moju rodinu príliš neprekvapila. Podobnú cestu sme už absolvovali. Vtedy sme sa zastavili vo väznici s maximálnym stupňom stráženia, aby som spravil rozhovor s mužom odsúdeným za vraždu, ktorý som chcel použiť vo svojej knihe *The Hidden Brain*. No toto stretnutie sa týkalo kriminálnika z oblasti finančných podvodov. Na starom marshallovskom plagáte s nápisom „Hľadá sa“ stálo, že bol zakladateľom „kultového typu organizácie“ s názvom „Cirkev

lásky“. Je vhodnejšie priamo povedať, že bol podvodníkom, ktorému sa podaril jeden z najbizarnejších a najkreatívnejších podfukov v dejinách USA. Volal sa Donald Lowry.

Lowry po prvýkrát upútal moju pozornosť už niekoľko mesiacov predtým. Čítal som vtedy jeden menej známy akademický článok, ktorý mimochodom spomínal aj niektoré aspekty Lowryho jedinečného podvodu a sucho ho označil za „pomerné vynaliezavý projekt reklamnej pošty“. Zaujalo ma to, a tak som začal hľadať viacej informácií. Na svoje veľké prekvapenie som zistil, že ich bolo veľa. Ak ste dosť starí na to, aby ste koncom 80. rokov čítali noviny alebo pozerali televízne správy, mohli ste sa o Cirkvi lásky ľahko dopočuť. Lowryho prípad sa dostal do *New York Times* a *Los Angeles Times*, do niekoľkých národných časopisov a do vysielania štyroch veľkých televíznych staníc. Poskytol rozhovor Billovi O'Reillymu v *Inside Edition* a Maurymu Povichovi v *A Current Affair*. Proces s ním sledovali austrálska vysielacia spoločnosť a časopis *Paris Match*, najväčší týždenník vo Francúzsku. Jeho podvod bol predmetom jedného z prvých a zároveň najznámejších dielov talkshow *Geraldo*.

Je to zvláštny a pútavý príbeh: plešivejúci spisovateľ v strednom veku, pôvodom z malého mesta na stredozápade, si vymyslel tucty fiktívnych žien. V ich mene písal ľubostné listy desiatkam tisíc mužov – „vynaliezavý projekt reklamnej pošty“. Každá žena mala svoj osobitý štýl písania, jedinečnú slovnú zásobu aj životný príbeh. Listy sa tlačili vo veľkom, no zároveň javili mnohé známky osobnej angažovanosti. Lowry používal typy písma, ktoré imitovali skutočný rukopis. Listy často tlačil na papier v jemných pastelových odtieňoch. Obsahovali typické dievčenské dohadovanie i rozmarné odbočenia od témy. Mnohí muži, ktorí tieto ľubostné listy dostali, odpísali. Ako plynuli týždne, mesiace a niekedy roky, vylievali si srdcia fiktívnym pisateľkám. Mnohí sa zamilovali a uverili, že našli spriaznenú dušu. Posielali Lowrymu a jeho organizácii státisíce dolárov, aby im mohli listy naďalej chodiť.

Niektorí spísali poslednú vôľu a svoje nehnuteľnosti odkázali vysneným spriazneným dušiam. Federálni vyšetrovatelia napokon odhadli, že Lowryho podvod umožnil postupne nahromadiť milióny dolárov. Jeho podnik kompletne zaberá jednu z najprominentnejších kancelárskych budov v centre mesta Moline v Illinois. Vlastnil tlačiarenské stroje dosť veľké na to, aby mohol vydávať stredne veľké noviny. Jeho spoločnosť mala 50 zamestnancov. Keď Lowryho zatkli, vlastnil zbierku dvadsiatich automobilov vrátane rolls-royceov a jaguárov. Mal osobného mechanika na plný úväzok.

Príbehy podvodníkov ma vždy fascinovali. Podobne ako falšovatelia umeleckých diel, títo zločinci sú často veľmi nevšední a ich neobvyklé príbehy sú zvyčajne zaujímavým námetom novinových článkov. Na tomto prípade bolo však čosi celkom neuveriteľné, čo ma zarážalo: keď sa v roku 1988 Lowryho podvod prevalil a jeho postavili pred súd pre obvinenie z podvodu, klienti predplatenej služby ľúbostných listov prišli na súd do Peorie v štáte Illinois, *aby sa ho zastali*. Niektorí tvrdili, že im „Cirkev lásky“ pomohla v boji so závislosťou a samotou. Dvaja členovia jeho organizácie povedali, že ich ľúbostné listy zachránili pred samovraždou. Istý muž sa osopil na vyšetrovateľov za to, že sa pokúšali chrániť obeť, ako bol on. „Vyšetrovateľ mi zničil život!“ povedal.

O čo tu, doparoma, išlo? Keď už podfuk vyšiel najavo, *prečo by jeho obeť bránili podvodníka?* Akoby v tom podvodník a podvedení išli spolu, vzájomne spojení akýmsi paktom spoluviny. Začal som o tomto podivnom príbehu hovoriť s vedeckým spisovateľom Billom Meslerom a naše rozhovory sa stali základom tejto knihy. (A hoci píšem vo svojom mene a zo svojho uhla pohľadu, kniha, ktorú čítate, je výsledkom našej spolupráce.)

Čo sa začalo ako kuriozita, pretavilo sa do úsilia pochopiť moc a paradox sebaklamu. Toto úsilie ma napokon priviedlo k tomu, že som kriticky zhodnotil aj základné aspekty vlastného pohľadu na svet. Niekde na tejto ceste som si uvedomil, že

na témach ilúzie a sebaklamu som vlastne pracoval väčšinu svojho profesionálneho života. Moja kniha *The Hidden Brain*, ktorá ma priviedla k tvorbe rovnomenného podcastu a rozhlasovej relácie, je celá o postupnom preskúmaní rozličných úrovní lži, ktoré nám bránia vidieť realitu jasne a ktoré nám znemožňujú stať sa naším najlepším možným ja. Schopnosť odhaľovať myšlienkové chyby a predsudky sa zdá byť samozrejmá. Žijeme v období, ktoré svedčí o otrasných dôsledkoch lži, podvodov a sebaklamov. Iste, všetci by sme chceli vedieť rozlíšiť pravdu od nepravdy. Počnúc Sokratom a jeho mottom „Poznaj sám seba!“ nám filozofi a vedci vravia, že najväčšie dobro je vidieť veci jasne a odlíšiť realitu od ilúzie. Heslo „Pravda vás oslobodí!“ je už oddávna zjednocujúcim pokrikom reformátorov a revolucionárov. Čo si teda máme myslieť o predplatiteľoch ľúbostných listov, ktorí nielenže prepadli neobvyklému klamu, ale bojovali za to, aby ochránili Dona Lowryho, hoci už bolo jasné, že všetko je len hoax?

Najjednoduchšiu odpoveď na túto otázku ponúkli v televíznej šou *Geraldo* (podobne ako v mnohých médiách, ktoré sa týmto prípadom zaoberali): Lowryho obeť boli úbohí, poľutovaniahodní hlupáci. Keď zistili, že si z nich vystrelili, boli príliš slabí na to, aby tomu priamo čelili. Televízna osobnosť z Fox News Geraldo Rivera si do jednej časti svojej šou pozval člena Cirkvi lásky, ďalej modelku, ktorá pre Lowryho pracovala, a napokon pomocného spisovateľa, ktorý mu pomáhal písať listy. Rivera mal poruke množstvo rekvizít vrátane neglizé a čipkovaných nohavíčiek, s ktorými energeticky mával ako s vlajkou. Hovoril o „premyslenom podvode“.

Rivera vybral jeden z ľúbostných listov, ktoré posielali klientom. Čítal z neho výsmešným vábivým hlasom: „Akosi sa mi zdá, že som žila len pre tento okamih. Tvoje bozky boli vášnivé, ale nie panovačné, desivé. Liham si na sofu a ty ležíš vedľa mňa, takmer na mne. Na streche rytmicky bubnuje dážď. Nad hlavou zahvižďal vietor. Bola to noc stvorená pre lásku. Bola to noc stvorená pre nás.“

Kamera zabrala Carla Cornella, 84-ročného muža z Arkansasu, ktorý bol dlhoročným členom Cirkvi lásky. Rivera spomenul, že Cornell má práve narodeniny a že výlet do štúdia v New Yorku bol jeho prvou cestou lietadlom. Cornell trpezlivo počúval, ako Geraldo znevažoval projekt lúbostných listov. Keď konečne dostal príležitosť prehovoriť, v jeho očiach sa zablysol hnev: „Platili ste mi cestu až sem. Keby som vedel, že pôjde o tento druh programu, neprišiel by som.“

Geraldo sa ho pokúsil upokojiť, ale Cornell to odmietal: „Prišiel som až sem, aby som vám povedal pravdu, no nedali ste mi možnosť ju povedať.“

„Carl, nechcem zraniť vaše city, ale to, čo vravím, sú fakty.“

„Nezraňujete moje city,“ odpovedal Cornell. „Ublížujete mojím priateľom.“

Keď som prvýkrát narazil na príbeh Cirkvi lásky, prijal som bežné vysvetlenie, že Lowry bol chytrý podvodník a jeho obeť dôverčiví hlupáci. No po rozhovoroch s členmi Cirkvi lásky a keď som čítal ich svedectvá počas Lowryho procesu, no a najmä po tom, čo som v roku 2011 počas rodinného výletu spravil rozhovor so samotným Lowrym, a keď som prečítal stovky vedeckých článkov z medicíny, psychológie a ekonomiky, začal som toto konvenčné vysvetlenie spochybňovať. Najskôr som si uvedomil, že sebaklam, ktorým trpeli členovia Cirkvi lásky, a ich *spoluúčasť* na Lowryho úskoku neboli ani zďaleka nejaká duševná anomália. Je veľa podobných príkladov, no tie sú väčšinou menej dramatické. Mnohé sa tvária počestne a nik by si nedovolil nazývať ich „podfukom“ alebo požadovať ich súdne stíhanie. A všetky obsahujú tanec spolupiny medzi klamármi a klamanými. Tichá dohoda medzi klamstvom a sebaklamom je niekedy zrejma, no oveľa častejšie ostáva skrytá a nevyhovená.

Všadeprítomnosť podobných príkladov ma podnietila k tomu, aby som opätovne zvažil ďalší fundamentálny predpoklad. Položil som si otázku: je možné, že by Cirkev lásky poskytla hodnotnú službu aspoň niekoľkým svojim členom? To predsa nie je možné, či áno? Celá záležitosť bola predsa

podvod. Ako však pochopiť členov tejto „cirkvi“, ktorí vraveli, že im ľúbostné listy zachránili život alebo že ich ochránili pred závislosťou či samovraždou? V hlave sa mi zrodila znepokojivá myšlienka: mohol by za určitých okolností mať sebaklam *pozitívne* dôsledky? Hneď ako som si túto otázku položil, videl som odrazu množstvo príkladov. Uvedomil som si, že dôvod, prečo ľudia inklinujú k falošným presvedčeniam, je, že *niekedy môže byť sebaklam funkčný*, umožňuje nám dosahovať užitočné spoločenské, psychologické alebo biologické ciele. Mylné presvedčenia nie sú vždy znakom slabomyselnosti, patológie či podlosti.

Keď som svoje pôvodné predpoklady v tejto oblasti spochybnil, na fasáde chrámu racionality som zazrel trhliny. Uvidel som, že pakt spoluviny medzi klamármi a tými, čo klamú sami seba, je nielen všadeprítomný, ale je dokonca mnohokrát užitočný, funkčný a niekedy celkom nevyhnutný. Môže vplývať na kvalitu našich vzťahov. Môže prinášať úspech našim skupinám. Môže dokonca určovať, ako dlho budeme žiť.

Postupne som pochopil, že veriť v to, v čo veriť chceme, a vidieť to, čo vidieť chceme, nie je stavom mysle či odrazom inteligencie, ale skôr reakciou na okolnosti, v ktorých sa nachádzame. Odmietanie sebaklamu nesvedčí len o vzdelaní či o osvietení, je to *privilégium*. Ak neveríte v Santu Klauza alebo v narodenie z Panny, je to preto, lebo váš život nezávisí od toho, či takýmto veciam veríte. Váš materiálny, kultúrny a spoločenský svet vám pre vaše psychologické a fyzické potreby poskytuje iný druh istôt. No keby sa vaše životné okolnosti zhoršili a oporné piliere vášho života by sa ohýbali a kývali, vaša myseľ by sa ukázala ako plodná pôda pre tie najdivokejšie sebaklamy. Ako sa vraví, v zlých časoch sa modlí každý.

...

V jadre nášho problematického vzťahu s pravdou leží dilema: aby sme dobre fungovali, potrebujeme nádej. Svet nám však

dáva nespočetné množstvo dôvodov, aby sme nedúfali. Vzdať sa sebaklamu pre väčšinu ľudí na tejto planéte znamená otvoriť sa zúfalstvu a disfunkcii. Jasne to vidno, keď sa na veci pozriete z odstupu. Ak by sme celé obdobie života na zemi zaznačili na časovej osi, ktorá sa rozpína sto metrov do dĺžky, potom by ľudia dorazili na scénu asi 32 milimetrov celkom od konca. Celé dejiny ľudstva, teda vzostup a pád každej ríše, každý hudobný zápis a každá kniha, čo bola kedy napísaná, všetky hrubé encyklopédie ľudského poznania, to všetko spadá do toho posledného drobného kúska na pomyselnej časovej osi. Ak ešte viac podstúpíte a zahľadíte sa nielen na vývoj života na zemi, ale na vývoj planéty samotnej, uvidíte, že ľudské bytie celkom mizne v bezvýznamnosti: Zem je jednou zo stoviek miliárd planét, a to len v našej galaxii. Naša galaxia je jednou z dvoch triliónov galaxií. Ľudia sú nepatrnou súčasťou veľmi veľkého vesmíru. A naša vlastná individuálna existencia? Tá je v mnohých ohľadoch ešte krehkejšia.

Ako sa cítite, keď toto počúvate? Ak pochopíte čosi zo záhadnosti času a priestoru, môžete pocítiť údiv. No vedomie o vlastnej bezvýznamnosti môže byť aj zdrojom hlbokej hrôzy a sklúčenosti. Vo veľmi blízkej budúcnosti na nás číha bezvýznamnosť, zánik a zabudnutie. Pravdou je, že náš individuálny život je triviálny, nedôležitý a ľahko sa naň zabudne.

Pokiaľ ide o zabezpečenie nášho prežitia a prežitia našich génov, takýto životný postoj nie je veľmi užitočný. Ak už musíme do kopca tlačiť sifyfovský balvan – ako to vyžadujú záujmy nášho prežitia a dobro nášho potomstva – veľmi nám pri tom nepomôže, ak budeme svoj život prežívať s pocitom zbytočnosti a nedôležitosti. Práve preto ľudia v každej kultúre po celom svete siahajú po vierach, ktoré im vravia, že ich životy majú cieľ a zmysel. Kmene a národy nás presviedčajú o tom, že ak sme súčasťou väčšej skupiny, môžeme ako jednotlivci transcendovať vlastnú krátku existenciu. Takmer každé svetové náboženstvo ponúka útechu v pochybnostiach, čo sa stane, keď

zomriete. Nájsť diery v týchto tvrdeniach je jednoduché, keďže sú často nelogické a pritiahnuté za vlasy. Naopak, knihy ako *The God Delusion* od Richarda Dawkinsa nám radia hľadiť do prázdna bez strachu a vlastnú bezvýznamnosť prijať so srdečným potleskom. No ani to skutočný problém nerieši. Pre väčšinu ľudí, ktorí nemajú profesúru na Oxfordskej univerzite, je náročné myslieť na vlastnú bezvýznamnosť s takouto vyrovnanosťou. Keď som sa s Dawkinsom pred niekoľkými rokmi stretol v jeho prekrásnom dome v Oxforde, položil som mu túto otázku: Odhliadnuc od toho, či sú náboženské tvrdenia pravdivé – je správne, aby sme osobu, ktorá prežíva veľké utrpenie, ale ktorá cíti, že život je znesiteľnejší vďaka viere v posmrtný život, pripravili o útechu jej náboženského presvedčenia? Dawkins mlčal. Ak ste typom človeka, čo verí, že ľudí so smrteľnou chorobou treba olúpiť o ilúzie o nebeskom živote po smrti, ste ako ja, keď som mal dvadsať rokov. A to je v poriadku. Ale pamätajte, že ak sebaklam *funguje*, tak pretrvá aj napriek všetkým bestsellerom, ktoré ho kritizujú. Život ako evolúcia a prirodzený výber rozhodne nedbá na to, čo je pravda a čo nie. *Ale na to, čo funguje.*

Jednoduchým príkladom je orgán, ktorý používate, keď čítate túto knihu. Ľudské oko prijíma v každej sekunde miliardy bitov informácií. Táto záplava dát sa však najprv tisíckrát zredukuje a až potom sa prostredníctvom optického nervu posieľa do mozgu už len okolo jedného milióna bitov informácií. Mozog si z nich ponechá iba štyridsať bitov a zvyšok vyradí. Ako vysvetľuje kognitívny psychológ a autor Donald Hoffman, je to podobné, ako keď si vezmete knihu a jej kapitoly zredukujete na niekoľko vašich poznámok, z ktorých potom vyhodíte takmer všetko – nakoniec vám ostane akési veľmi stručné zhrnutie.

Udivuje nielen fakt, že váš mozog v každom momente redukuje knihy na ich stručný obsah, ale to, že mozog vám zároveň poskytuje *ilúziu*, že vidíte všetko, teda že čítate celú knihu. Technicky možno povedať, že to, čo sa nám ukazuje,

je hlboko klamlivé, teda že to, čo si myslíme, že vidíme, nenesie takmer žiadnu podobnosť s realitou. Subjektívne však väčšina z nás cíti, že všetko je akési... normálne. Zdá sa, že oči a mozog majú veľmi dobré dôvody, prečo robia všetko to filtrovanie. Naozaj, keby sme videli realitu jasne, neboli by sme na tom lepšie, ale horšie. Naším očiam a mozgu nejde natolko o pravdivosť ako o funkčnosť. Ukazuje sa, že vyľúčenie deväťstodevätdesiatich deviatich miliónov deväťstodevätdesiatich deviatich tisíc deväťstošesťdesiatich bitov dát z každej miliardy je extrémne funkčné.

Čo sa odohráva s vizuálnou informáciou, odohráva sa takmer v každej oblasti nášho mentálneho života. Myslíme si, že vidíme, počujeme a spracúvame pravdu, no často to tak nie je. Ukazuje sa, podobne ako v prípade očí, že existujú veľmi dobré dôvody, prečo v každej oblasti uprednostňujeme funkčnosť pred skutočnosťou. Áno, znamená to, že pravdu nedosiahnete. O skutočný cieľ je však postarané: mozog sa vyvinul tak, aby nám pomáhal prežiť. Pomáha nám hľadať príležitosti, spolunažívať s druhmi a priateľmi, starať sa o našich potomkov, až kým nedospejú, a vyhýbať sa pocitom existenciálneho zúfalstva. Z evolučného hľadiska nie je objektívna pravda ani cieľom, ani jedinou cestou k cieľu.

Sigmund Freud raz prirovnal myseľ k mestu Rím. Povedal, že tak ako naozajstné mesto, aj myseľ má isté vrstvy, pričom každá je vybudovaná na tej predchádzajúcej. A hoci empirická neuroveda a psychológia veľa Freudových predstáv zdiskreditovala, v tejto elegantnej koncepcii sa skrýva veľká pravda. Ako produkty zdĺhavého procesu evolúcie sa *schopnosti* nášho mozgu vyvíjali vrstva po vrstve počas miliónov rokov. Niektoré schopnosti sú prakticky nové. Iné sú starobylé. Napríklad mozgové dráhy, ktoré sú zodpovedné za emóciu strachu, sa nápadne podobajú dráham, ktoré regulujú strach u tých druhov, ktoré sa vyvinuli milióny rokov pred

príchodom človeka. Náš mozog kopíruje a *uchováva* systémy, ktoré našim evolučným predkom pomáhali prežiť. Mentálne schopnosti, ktoré sa vyvinuli ako posledné – najnovšie budovy veľmi starého mesta – dokážu veci, ktoré sú pre iné druhy nemysliteľné. Vieme predvídať a predstavovať si, čo sa stane v ďalej budúcnosti. Vieme realizovať plány, ktorých výsledky ešte desaťročia neuvidíme. Vo svojej schopnosti používať rozum a logiku nemáme konkurenciu. Keď nám napríklad naše vedecké prístroje ukážu, že realita nie je taká, aká sa zdá – že Zem, ktorá vyzerá plochá, je v skutočnosti guľatá – vieme prekonať to, čo *cítíme, že je pravda*, v prospech toho, o čom *vieme, že je pravda*. Na naše najnovšie mentálne schopnosti sme právom hrdí. Umožnili nám dosiahnuť úspechy vo vede a technike, pomohli nám sformovať veľmi stabilné samoregulačné politické systémy a sú životodarnou miazgou umenia a filozofie.

No brilantnosť našich najnovších mentálnych schopností spôsobila, že mnohí inteligentní ľudia uverili v udivujúcu lož, že logika a racionalita sú *všetko, na čom záleží*. Mnohí z nás jednoducho veria – dlho som sa do tejto skupiny radil –, že svet by bol lepším miestom, keby sme pri riešení každého problému používali rozum a racionalitu. Pri tomto svetonázore však absentuje pochopenie – a ani *ja* sám som to nechápal –, že hoci rozum a logika môžu byť vrcholom ľudských mentálnych schopností, patria k najnovším a najpovrchnejším vrstvám oveľa väčšieho starobylého mesta. Toto mesto, hoc často neviditeľné, ostáva neustále prítomné. Nielenže je stále s nami, hrá aj životne dôležitú úlohu v mnohých aspektoch prežitia, rozmnožovania a adaptácie. Toto neviditeľné mesto rozhoduje o tom, čo vidíme, aj o tom, čo už nie sme schopní vidieť. A zatiaľ čo nám rozum a logika vravia, ako túto hru hrať, neviditeľné mesto určuje jej pravidlá. Je podkladom, na ktorom vyrástli mrakodrapy rozumu a racionality. Staroveký Rím ukrytý pod zemou je pôdorysom i mapou moderného Ríma. Veriť, že rozum a logika sú všetko,

na čom záleží, sa podobá predstave, že veľkomesto je také, ako sa nám javí v prítomnosti, pričom na jeho minulosti nezáleží a neovplyvňuje jeho súčasnú podobu.

Táto kniha tvrdí, že v mnohých oblastiach nášho života v skutočnosti vidíme projekcie vojen, ktoré zúria v našej vlastnej hlave. A to zvlášť tam, kde kultúru, rozum a logiku ohrozujú nerozum, tribalizmus a predsudky. Konflikty medzi tradíciou a moderným spôsobom myslenia majú paralely vo vnútri nášho mozgu. Keď sa mrakodrapy rozumu a racionality tvária, akoby *boli celým mestom*, koledujú si o problém. Rozvoj človeka má totiž svoje zdroje v hĺbke starobylých častí mozgu. Napriek tomu, že racionálny mozog môže iracionálnymi a nelogickými časťami mozgu pohrdať, nové a staré systémy mozgu sú nerozlučne späté. Nemôžeme ich od seba oddeľovať alebo znevažovať jeden z nich. Podobne ako nie je možné zničiť kanalizačné potrubia, energetickú sieť a vodné zdroje a potom očakávať, že mesto bude produkovať veľkolepé diela a vedecké objavy.

Ak sa nám sily logiky a racionality zdajú v boji proti poverám, klamom a konšpiračným teóriám často neefektívne, je to preto, lebo „nový Rím“ hovorí iným jazykom než „starý Rím“. Tieto dve podoby mesta majú rozličné systémy hodnôt. Majú iné druhy poznania. Keď racionálny mozog tvrdí, že má odpovede na všetky otázky, neraz skončí nepochopený, znevážený alebo ignorovaný. Iste, aby sme vytvorili svet, ktorý bude v ľudských bytostiach podporovať to najlepšie, potrebujeme informácie, ktoré nám poskytnú rozum, racionalita a veda. Pohľad logiky však treba rozšíriť aj o tie aspekty našej mysle, ktoré súvisia s rozprávaním príbehov, symbolmi a sebaklamom.

O negatívnych dôsledkoch klamlivých ilúzií a sebaklamu sa už napísalo veľa kníh. Mnohé z nich sú veľmi dobré. Ich autori poznajú hrôzostrašné, temné stránky sebaklamu. Vidia katastrofálne dôsledky ľahkovernosti v politike, obchode a v osobných vzťahoch. Pokiaľ ide o vysokú cenu, ktorú